

УДК 621.1:330.341.1

М.К. УСИК, аспірант
Дніпропетровського університету економіки та права

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розкрито теоретико-методологічну сутність інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств. Проаналізовано основні підходи до визначення нематеріальних активів підприємств.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційна активність, матеріальні активи, нематеріальні активи, інтелектуальний капітал.

Вступ. Перехід України до ринкових умов господарювання заохочує вітчизняні підприємства до активізації інноваційної діяльності, яка виявляється в ефективному та раціональному використанні матеріальних та нематеріальних активів, використанні менеджменту та маркетингу в організаціях, оновленні основних фондів, використанні інноваційних підходів в управлінні. Можна стверджувати, що тим самим підприємства формують основу для господарської діяльності, її базу, інакше кажучи, потенціал організації. Досвід свідчить, що не завжди нагромадження матеріальних та нематеріальних ресурсів указує на те, що підприємство формує свій потенціал, тим більше інноваційний.

Кризові явища в економіці України спонукають до використання принципово нових підходів щодо формування інноваційного потенціалу підприємства. Разом з тим під час розвитку інноваційного потенціалу промислових підприємств України виникає безліч протиріч та неузгодженостей його формування, оскільки використовуються як нематеріальні, так і матеріальні активи для досягнення поставлених цілей.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики формування потенціалу підприємства присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Тематиці нематеріальних активів присвячено праці таких науковців, як: І.М. Бойчук, М. Данько,

Д.М. Стеченко, С.В. Онишко. Проблематиці вивчення інновацій присвячено праці таких всесвітньо відомих учених, як: О.М. Гребешкова, О.В. Дейнега, М.Д. Кондратьєва, І.М. Репіна. Формування та розвиток інноваційного потенціалу висвітлено у дослідженнях В.І. Осипова, Г.О. Харламова, В.Т. Федоренко, Н.І. Чухрай. Інтелектуальну суть нематеріальних активів висвітлена у працях О.В. Дейнеги, який вважає, що в третьому тисячолітті найбільшу цінність матимуть такі складові, як кваліфікація робітників, відома торгова марка, передові технології, корпоративна культура. Автор пропонує їх включити в складову інтелектуального капіталу. О.В. Дейнега розглядає підприємство як суму матеріальних активів та інтелектуального капіталу, причому під інтелектуальним капіталом він розуміє: 1) ринкові активи (торгові марки, повторюваність контрактів, портфель замовлень, канали розподілу, різноманітні контракти та угоди, такі як ліцензія, франшиза тощо); 2) інтелектуальну власність як актив, що включає ноу-хау, промислові та торгові секрети, патенти та різноманітні авторські права; 3) людські активи – сукупність індивідуальних та колективних знань співробітників підприємства, їх творчих здібностей, умінь вирішувати проблеми, лідерські якості, підприємницькі та управлінські навички; 4) інфраструктурні активи або технології, методи та процеси, які роблять роботу підпри-

емства взагалі можливою [10]. Іншу точку зору щодо нематеріальних активів демонструють М. Данько та І.М. Бойчук, які пропонують розглядати нематеріальні активи як основне джерело створення вартості підприємства та поділяють їх на три складові: 1) людський капітал (уміння, талант, знання); 2) інформаційний капітал (бази даних, інформаційні системи, мережі та технології); 3) організаційний капітал (культура, лідерство, відповідний персонал, робота в команді, управління знаннями) [2, 6].

Вивчення та дослідження існуючих публікацій свідчить про проблематику формування інноваційного потенціалу шляхом розвитку його нематеріальної складової, яка недостатньо вивчена і потребує подальших досліджень та вирішення багатьох завдань, зокрема розвитку та оцінювання нематеріальних активів.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення теоретико-методологічних підходів до визначення інноваційного потенціалу підприємства та розкриття сутності його нематеріальних активів.

Основні результати дослідження. Інноваційна діяльність була і залишається, незважаючи на коливання економіки, однією з основних умов стабілізації та розвитку держави. На підтримку інноваційної діяльності українських підприємств 4 липня 2002 р. було прийнято Закон України «Про інноваційну діяльність». Цей Закон визначає правові, економічні й організаційні основи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Згідно з положеннями закону державну підтримку одержують суб'єкти господарювання усіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства усіх форм власності, що мають статус інноваційних [1].

Машинобудівний комплекс – пріоритетна складова промисловості України. Саме ця галузь є продуцентом машин та устаткування для інших галузей та населення країни. Машинобуду-

вання визначає рівень розвитку країни в цілому. В умовах глобальної кризи саме машинобудування має стати осередком розробки та впровадження здобутків науково-технічного прогресу.

Особливості формування інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства визначаються специфічністю кінцевих результатів інноваційної діяльності, особливостями матеріального, техніко-технологічного, проектно-конструкторського забезпечення інноваційної діяльності, специфікою ринків збуту інновацій і т. д. Територіальне розташування підприємства визначає можливість для його інноваційної діяльності.

У нестабільних умовах господарювання досить важливо не втратити уже сформований інноваційний потенціал, що потребує активізації моніторингової діяльності з метою уникнення зовнішніх загроз та використання можливих ринкових шансів з метою точного визначення реального фінансово-економічного стану підприємства та оцінки наявних можливостей і здібностей персоналу. Разом із вирішенням поточних фінансових проблем підприємствам необхідно інтенсифікувати свою інноваційну діяльність, результати якої дозволять вийти на новостворені світові ринки з новою продукцією та технологіями. Це забезпечить високу продуктивність праці, низьку собівартість виробленої продукції, низьку енерго- та матеріаломісткість виробництва, що є основними складовими конкурентоспроможності в глобальному економічному просторі [3].

Звичайно, в умовах кризи досить важко активізувати інноваційну діяльність у державі. Але це практично єдиний і безальтернативний шлях стабілізації та розвитку економіки України в майбутньому. Завданням державних органів управління має стати формування сприятливого інноваційного клімату та мотиваційних умов у державі для активізації підприємницької ініціативи.

Тому особливо актуальним є завдання формування методичного підходу до визначення рівня інноваційної активності підприємства (ІАП) на підставі результатів діагностики його потенціалу та оцінки ефективності системи

стратегічного управління, розвиток якої характеризує спроможність підприємства до реалізації наявних можливостей і формування нових з метою досягнення успіху та отримання довгострокових конкурентних переваг.

Поняття інноваційного потенціалу є концептуальним відображення розвитку інноваційних процесів, воно розглядалося і уточнювалося в результаті теоретичних, методологічних і емпіричних досліджень і отримало розвиток з початку 80-х років ХХ ст. Останнім часом це поняття знаходить усе більше розповсюдження, з'являються самостійні дослідження, присвячені аналізу різних підходів до цього визначення.

Перший підхід. Такі автори, як М.В. Бендиков, І.В. Бойко, Ф.Ф. Глісін концентрують свої зусилля на вивченні окремих аспектів інноваційного потенціалу. Тому в літературі часто наводяться його специфічні визначення, які слабо співвідносяться між собою і часто ототожнюються з поняттям наукового, інтелектуального, творчого і науково-технічного потенціалів. Такий підхід, на нашу думку, видається необґрунтованим і потребує коригування з урахуванням специфіки і особливостей розвитку інноваційних процесів.

Другий підхід може бути умовно позначений як ресурсний. Його представники: О.А. Гиренко-Коцуба, О.П. Коробейников, І.А. Коршунов. У цьому випадку інноваційний потенціал розглядається як впорядкована сукупність ресурсів, що забезпечує здійснення інноваційної діяльності суб'єктом ринку. На наш погляд, використання такого підходу при дослідженні потенціалу не є повним, оскільки в різних умовах господарські ресурси може бути використано по-різному, і, зрештою, вони не є гарантією однакових економічних результатів, а отже, і не служать змістовною характеристикою інноваційного потенціалу.

Разом з тим використання ресурсного підходу має свої позитивні сторони, оскільки він дозволяє дати оцінку поточної ситуації розвитку інноваційних процесів (виділити сильні та слабкі сторони).

Третій підхід тісно пов'язаний з ресурсними характеристиками потенціалу і являє собою сукупність можливостей використання продуктивної сили ресурсу (представники: Л.М. Гохберг, І. Дежина, О.Н. Лосева). Тобто з точки зору змістовної функції тут ідеться про використані і невикористані (приховані) ресурсні можливості, які може бути задіяно для досягнення кінцевих цілей економічних суб'єктів. З точки зору структурної характеристики, інноваційний потенціал – це сукупність науково-технічних, технологічних, інфраструктурних, фінансових, правових та інших можливостей, що забезпечують сприйняття і реалізацію нововведень, тобто отримання інновацій.

Четвертий підхід (представники: А.І. Миколаєв, Г.В. Остапкович, Д.І. Симаков). У ньому акумулюються вищерозглянуті позиції, а інноваційний потенціал розглядається як ступінь здатності і готовності економічного суб'єкта здійснювати інноваційну діяльність. При цьому під здатністю розуміється наявність і збалансованість структури компонентів потенціалу, а під готовністю – достатність рівня розвитку потенціалу для формування інноваційної активної економіки.

Саме цей підхід, на думку автора, видається найбільш обґрунтованим і дозволяє сформулювати такі методологічні положення до визначення інноваційного потенціалу промислового підприємства:

– структурно інноваційний потенціал може бути розглянуто як з точки зору ресурсної компоненти, яка характеризує можливості окремих ресурсів для здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, так і з точки зору результативної компоненти, яка відображає результат використання ресурсних можливостей, характеризуючи досягнутий рівень інноваційного потенціалу. Відповідно, для оцінки фактичного стану інноваційного потенціалу необхідна сукупність показників, що відображають його ресурсну і результативну компоненти. Тим чином буде визначено здатність підприємства до здійснення інноваційної діяльності;

— для визначення рівня достатності потенціалу має бути розроблено методику оцінки, що характеризує величину та ступінь використання інноваційного потенціалу. Це, зрештою, послужить основою для розробки заходів, спрямованих на підтримку позитивних і подолання негативних тенденцій інноваційного розвитку [12].

Проаналізувавши всі вище зазначені визначення інноваційного потенціалу підприємства, запропонуємо власний підхід до визначення цього поняття.

Отже, *інноваційний потенціал — це науково-технологічні, фінансово-економічні, виробничі, соціальні та культурно-освітні можливості підприємства на певний період часу, які може бути використано для вирішення завдання і досягнення певної мети розвитку машинобудівного підприємства в умовах ринку.* Він являє собою сукупність елементів, які необхідні для вирішення певних виробничих проблем, і готовність суб'єкта господарювання до їх вирішення.

Під інноваційним потенціалом підприємства треба розуміти спроможність підприємства здійснювати інноваційну діяльність. Відповідно, інноваційний потенціал характеризується системою ресурсів, яка необхідна для здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, проектно-конструкторських і технологічних робіт, які орієнтовані на вирішення наукових, науково-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем підприємства. Інноваційний потенціал — це рівень готовності підприємства до реалізації проекту чи стратегічних змін.

Інноваційний потенціал будь-якого суб'єкта господарювання залежить від специфіки та масштабів його діяльності, а рівень розвитку визначає реальні інноваційні можливості, сприйнятливість до нововведень та інноваційну активність.

На величину інноваційного потенціалу впливають фінансування науки та інновацій, чисельність наукових працівників, кількість використаних об'єктів промислової власності, кількість залучених діючих ліцензій, активність створення нових зразків і освоєння продукції, інтенсивність винахідницької діяльності.

Інноваційний потенціал формується за допомогою двох складових:

1) матеріальної складової — інноваційного потенціалу матеріальних ресурсів;

2) нематеріальної складової — інтелектуального потенціалу.

Кожна складова інноваційного потенціалу має специфічні цілі використання та розвитку, перебуває під впливом різних факторів та може бути захищеною як до сильних, так і до слабких сторін підприємства.

До матеріальної складової інноваційного потенціалу підприємства належать основні та оборотні засоби, до інтелектуальної складової належать нематеріальні активи, маркетингові ресурси, управлінсько-інфраструктурні ресурси, трудові ресурси. До основних засобів матеріальної складової інноваційного потенціалу підприємства зараховують матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання під час виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних та соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року. Це машини, обладнання, транспортні засоби, інструменти та прилади, а також бібліотечні фонди.

До оборотних активів належать виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція, дебіторська заборгованість, грошові кошти тощо, які залучаються під час інноваційної діяльності та визначають насамперед фінансові та товарно-матеріальні потоки супроводження інновацій.

Традиційно вважають саме матеріальні ресурси основою формування інноваційного потенціалу підприємства. Ця концепція не є актуальною, оскільки в часи стрімкого розвитку НТП, інформатизації суспільства на перше місце виходять нематеріальні активи. Інтелектуальний капітал стає фундаментом створення потенціалу підприєм-

ства, який дає змогу здійснювати інноваційну діяльність. Як свідчить практика господарювання вітчизняних підприємств, у структурі майна нематеріальні активи займають незначну частку, тоді як основні фонди як складова матеріальних активів морально застаріли. Фізичне та моральне зношення основних засобів подекуди сягає 80% структури майна промислових підприємств (у тому числі 60–70% на машинобудівних підприємствах) [8].

Інтелектуальний потенціал, як складова інноваційного потенціалу, являє собою систему таких компонентів: нематеріальні активи, маркетингові ресурси, управлінсько-інфраструктурні ресурси, трудові ресурси. Стосовно інноваційної діяльності об'єкти нематеріальних активів являють собою інтелектуальну власність підприємства, яка є узаконеним інструментом захисту нематеріальних активів.

Нематеріальні активи виступають важливою складовою потенціалу будь-якого підприємства. Як свідчить практика господарювання вітчизняних підприємств, частка нематеріальних активів у структурі майна підприємств незначна, тим самим керівництво підприємств не розглядає їх як потужне потенційне джерело конкурентних переваг. Нематеріальні активи – це права власності та захист доступу до нематеріальних ресурсів підприємства та їх використання у господарській діяльності з метою одержання доходу. Нематеріальні активи не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства) та утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він не перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам, і виступають у вигляді придбаних підприємством прав на об'єкти інтелектуальної власності. Отже, можна зробити висновок, що нематеріальні активи – це цінності, які належать підприємствам і організаціям та не є фізичними матеріальними об'єктами, що уособлюють цінність у своїй фізичній суті, але ма-

ють вартісну та грошову оцінку завдяки можливості використання та отримання від них доходу.

Характерною ознакою таких ресурсів є відсутність матеріального носія та надзвичайна складність визначення величини майбутнього прибутку від їх використання. За такого підходу до нематеріальних активів зараховують: 1) права, що з'являються в результаті володіння підприємством патентами на винаходи, корисні моделі, промислові зразки; свідоцтва на знаки, на товари і послуги, фірмове найменування; 2) права, що виникають у результаті володіння підприємством об'єктами авторського права та суміжних прав; 3) права на використання на підприємстві нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності; 4) права на користування земельними ділянками та природними ресурсами; 5) монополні права на використання рідкісних ресурсів; 6) права, які з'являються в результаті укладення з іншими суб'єктами ліцензійних угод на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Враховуючи вищевикладене, потрібно відзначити, що нематеріальні активи – це багатогранне поняття. По-перше, це частина майна підприємства, яка не має матеріально-уречевленої форми. По-друге, це активи довгострокового користування з терміном понад рік. По-третє, вони є засобом отримання вигоди підприємством, створюючи конкуренту перевагу на ринку, приносять дохід.

Нематеріальні активи посідають вагоме місце у формуванні інноваційного потенціалу підприємства [5, 9].

Висновки. У результаті досліджень та аналізу праць вітчизняних та зарубіжних учених було визначено проблему теоретичної суті інноваційного потенціалу, головними складовими якого є нематеріальні та матеріальні активи, визначено основні складові нематеріальних активів, які формують інтелектуальну складову інноваційного потенціалу підприємства. Також було визначено проблематику формування інноваційного потенціалу шляхом розвитку його нематеріальної складової, що недостат-

ньо вивчена і потребує подальших досліджень. Було розглянуто чотири підходи до визначення інноваційного потенціалу підприємства і, враховуючи всі недоліки цих підходів, запропоновано авторське визначення цього поняття.

Як свідчить практика, частка нематеріальних активів у майні вітчизняних суб'єктів господарювання є незначною, що впливає на конкурентний статус підприємств на ринку. Завдяки високому інноваційному потенціалу підприємство може ефективно проводити інноваційну діяльність, підтримуючи тим самим свої позиції в галузі. Формування потенціалу шляхом пріоритетності інтелектуального капіталу дає змогу підприємству ефективно функціонувати, розвивати інфраструктуру галузі.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36.
2. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України / М. Данько // Економіст. – 2009. – № 10. – С. 26–32.
3. Онишко С.В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки / С.В. Онишко // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 67–74.
4. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Д.М. Стеченко. – К., 2008. – 176 с.
5. Гребешкова О.М. Базові положення стратегічного управління нематеріальними активами підприємства / О.М. Гребешкова, О.В. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 6. – Т. 2. – С. 132–135.
6. Бойчик І.М. Економіка підприємства: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / І.М. Бойчик. – К.: Атіка, 2007. – 480 с.
7. Осипов В.І. Економіка підприємства: підручник для вищих учбових закладів / В.І. Осипов / Одеський державний економічний університет. – О.: Маяк, 2005. – 724 с.
8. Чухрай Н.І. Моніторинг інноваційного потенціалу підприємств: Методичні рекомендації / Н.І. Чухрай; за наук. ред. Є.В. Крикавського, С.О. Маяковського. – Л.: Львівське обласне управління статистики Державного комітету статистики України, Інститут регіональних досліджень НАН України, 2008. – 48 с.
9. Репіна І.М. Бізнес-культура: системний аналіз нематеріального активу підприємства / І.М. Репіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 6. – Т. 2. – С. 81–85.
10. Дейнега О.В. Імідж і репутація: сутність та особливості / О.В. Дейнега // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 5. – Т. 3. – С. 58–61.
11. Харламова Г.О. Вплив інвестицій на економічне зростання / Г.О. Харламова // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 57–64.
12. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Інститут економічного прогнозування; за ред. академіка НАН України В.М. Гейця. – К.: Логос, 2009. – 500 с.
13. Федоренко В.Т. Інвестиційний менеджмент: навч. посібник / В.Т. Федоренко. – К., 2009. – 184 с.

В статье раскрыта теоретико-методологическая сущность инновационного потенциала предприятий. Проанализованы основные подходы к определению нематериальных активов предприятий.

Ключевые слова: *инновационный потенциал, инновационная активность, материальные активы, нематериальные активы, интеллектуальный капитал.*

Theoretical and methodological essence of the enterprises' innovative potential is exposed in the article. The basic approaches are analysed in order to determine the non-material assets of enterprises.

Key words: *innovative capacity, innovative, tangible assets, intangible assets, intellectual capital.*

Надійшло до редакції 20.09.2010